

Received: 30 October 2019

Revised: 7 November 2019

Accepted: 29 November 2019

สืบสานเสียงขอ “ครูประเวช กุมุท” สู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ CONSERVATION OF TEACHER PRAVEJ KUMUT’S SAWDUANG STYLE IN COLLEGE OF DRAMATIC ARTS

ชัยรัตน์ มิ่งาม

Chairat Meengam

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นผลมาจากการศึกษาจากเอกสาร การปฏิบัติการภาคสนาม และแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงลักษณะการสืบทอดความรู้ทางดนตรีไทยของครูประเวช กุมุท ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลด้านเครื่องสายไทยและเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) โดยครูประเวช กุมุท เป็นผู้วางรากฐานวิชาการดนตรีไทย ทักษะปฏิบัติดนตรีไทย และจริยวัตรของนักดนตรีไทยในวิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยผลจากการศึกษาค้นพบว่า ลักษณะการสืบทอดความรู้ทางดนตรีไทยของครูประเวช กุมุท ประกอบด้วย 3 ประการ คือ 1) ประสบการณ์การเป็นนักดนตรีร่วมกับครูประเวช กุมุท 2) จริยวัตรของนักดนตรีไทย สำหรับครูประเวช กุมุท 3) การถ่ายทอดความรู้และการปลูกฝังจริยวัตรนักดนตรีเฉพาะบุคคล โดยมีหลักการปฏิบัติซอด้วงเบื้องต้น 3 ประการ คือ 1) ทำนองและการจับซอด้วง 2) การลงนิ้วและการใช้คันชัก 3) แบบฝึกหัดเบื้องต้น เนื่องจากผู้เขียนมีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบทอดความรู้ดังกล่าวจึงมีแนวทางการปฏิบัติในการภาคสนามโดยครูบรรเลง พระยาชัยเป็นแหล่งข้อมูล ค้นพบว่ามี การสืบสานเสียงขอของครูประเวช กุมุทสู่วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี

คำสำคัญ: ซอด้วง; การสืบสาน; ครูประเวช กุมุท

Abstract

This article is written based on three main obtained data which are (1) the results of documentation research, (2) information from field trip studies, and (3) other related sources in order to present how the knowledge of Thai national music of Kru Pravej Kumut, who has been respected as a venerable person in Thai string instruments, has been inherited. Kru Pravej Kumut is also recognized as a national artist in performing arts (Thai traditional music) as well as a founder of Thai traditional music, music performance skills, and ethics of Thai musicians in the College of Dramatic Arts. The results of the study show that Kru Pravej's Thai traditional music that has been inherited until the present time consists of 3 main perspectives including 1) experiences of being a co-performer with Kru Pravej Kumut 2) ethics of Thai musicians for Kru Pravej Kumut 3) individually inherited knowledge and ethical behaviors of a musician. According to Kru Pravej Kumut, there are three concepts regarding of Thai soprano fiddle. These concepts are (1) sitting position and holding position, (2) how to press the strings and how to use a bow, and (3) basic practices. As the author is inherited the knowledge from Kru Pravej Kumut, it is found that there is Conservation of Teacher Pravej Kumut's Sawduang style in College of Dramatic Arts.

Keywords: Sawduang; Inheritance; Kru Pravej Kumut

1. บทนำ

ครูประเวช กุมุท ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีทักษะการบรรเลงซอที่ยอดเยี่ยมท่านหนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สามารถบรรเลงได้ทั้งซอด้วง ซออู้ และซอสามสาย โดยได้รับถ่ายทอดจากครูผู้มีชื่อเสียงหลายท่านเมื่อครั้งศึกษาที่โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ กรมศิลปากร (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์) ที่สำคัญคือ ครูปลั่ง วรรณเขจร ครูอนันต์ ดุริยะชีวิน และหลวงไพเราะเสียงซอ (อุน่ ดุริยะชีวิน) บรมครูซอแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับถ่ายทอดเพลงเดี่ยวทุกประเภท และได้รับถ่ายทอดกลวิธีพิเศษการบรรเลงซอทุกรูปแบบ ทำให้เป็นผู้มีทักษะการบรรเลงที่ดีเยี่ยมและรู้แจ้งอย่างถ่องแท้ในแนวทางการบรรเลงเครื่องสีไทยตามแนวทางดั้งเดิม ซึ่งปัจจุบันการบรรเลงซอในลักษณะดังกล่าวนี้วันจะเลือนลางจากสังคมดนตรีไทย

การบรรเลงดนตรีของครูประเวชนั้นมีรสมือหรือเอกลักษณ์เฉพาะตน อันมีปัจจัยสำคัญมาจากวัฒนธรรมที่หล่อหลอมถ่ายทอดมาสอดคล้องกับวิรัช สงเคราะห์ (2557, น. 27) ในหนังสือ 90 ปี ดนตรีวิเศษ ประเวช กุมุท ที่อธิบายว่า เอกลักษณ์เฉพาะตนในการบรรเลงถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมแห่งชนชาติ วัฒนธรรมแห่งสำนักและวัฒนธรรมแห่งครูผู้ให้วิชา ผสมกับบุพธิปัญญาเฉพาะตนที่สั่งสมมาทำให้นักดนตรีผู้นั้นมีเอกลักษณ์ที่ไม่มีผู้ใดลอกเลียนได้ เมื่อพินิจถึงครูประเวชจะพบว่าท่านมีเอกลักษณ์ในการสีซอปรากฏครบทั้ง 4 ด้าน ลักษณะของเสียงซอโบราณโดยเฉพาะ การสีซอด้วงทุกๆท่านที่เหมือนกัน คือเสียงที่เต็มกำลังของเครื่อง มีพลังหนักแน่น แต่เสียงของครูประเวช มีความแตกต่างจากครูท่านอื่นๆคือ เสียงใสกระจ่างแจ่มเป็นอันมาก ไม่ว่าจะหีบหอบซอคันใด ลักษณะเสียงซอกก็เป็นแบบเดิมทุกครั้ง ดังนั้น ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูประเวชจึงเป็นบุคคลสำคัญที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมแห่งสำนัก ซึ่งในปัจจุบันบุคคลเหล่านั้นมีจำนวนลดน้อยลงตามกาลเวลา หนึ่งในลูกศิษย์ที่ได้รับการสอนโดยตรงทั้งในด้านการบรรเลงซอด้วงและด้านการเป็นครูผู้สอนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่ยังคงสืบสานเสียงซอและวัฒนธรรมไว้อย่างเหนียวแน่นคือ ครูบรรเลง พระยาชัย

ภาพที่ 1 ครูบรรเลง พระยาชัย

ที่มา: บรรเลง พระยาชัย

ครูบรรเลง พระยาชัย ได้รับการถ่ายทอดจากครูประเวช กุมุท เมื่อครั้งศึกษาที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่ เมื่อพ.ศ.2521 ในรายวิชาขับร้องเพลงไทย เครื่องสายไทย และหลักการประพันธ์เพลงไทย ตลอดจน ได้ร่วมบรรเลงดนตรีกับคณาจารย์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ในการแสดงต่าง ๆ อยู่เสมอ ซึ่งงานที่ร่วมบรรเลง ครูประเวชจะเป็นผู้ปรับวง ทำให้การบรรเลงแต่ละครั้งเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมผู้ฟังทุกครั้ง ส่วนด้านการได้รับ ถ่ายทอดการบรรเลงซอด้วงโดยเฉพาะเพลงเดี่ยวซอด้วง โดยครูประเวช กุมุทจะให้ฟังและปฏิบัติตามทำนอง ที่ครูเปล่งเสียงให้ฟังนั้น และคอยปรับปรุงแนะนำวิธีการสร้างสรรค์ทำนองให้ไพเราะนุ่มนวล กลวิธีในการ บรรเลงเดี่ยวในมิติต่างๆอย่างละเอียดถี่ถ้วน ปัจจุบันครูบรรเลง พระยาชัย เกษียณอายุราชการ จากการปฏิบัติ หน้าที่ครู ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

2. ความสัมพันธ์การเรียนรู้กับครูประเวช กุมุท

ความสัมพันธ์ของครูประเวช กุมุทและครูบรรเลง พระยาชัยในลักษณะของครูแห่งสำนัก ถือว่ามีความพิเศษกว่าลูกศิษย์ท่านอื่นๆ โดยได้รับการสั่งสอนตัวต่อตัวตั้งที่กล่าวมาข้างต้น และการอุทิศจากครู ทั้งด้านดนตรีและชีวิตประจำวัน เมื่อพินิจลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของครูประเวช กุมุท นอกจากเป็น ครูดนตรีไทยที่มุ่งอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ให้เป็นคนดีพร้อมทุกสถานทั้งมิติแห่งความรู้วิชาการดนตรี มิติแห่ง ทักษะปฏิบัติการดนตรีทุกประเภท มิติแห่งการวางตนในสังคม คุณครูจึงเป็นผู้สร้าง ปั้นลูกศิษย์ทุกคนให้มีความมานะอดทน ซึ่งสามารถอธิบายให้เข้าใจอย่างละเอียดได้ 2 ประเด็นดังนี้

2.1 ประสบการณ์การเป็นนักดนตรีร่วมกับครูประเวช กุมุท

ครูบรรเลง พระยาชัย ได้มีโอกาสร่วมบรรเลงดนตรีไทยตามที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ มอบหมายในการบรรเลงต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง นอกจากนั้นยังได้ร่วมบรรเลงกับนักดนตรีอาวุโสของ จังหวัดเชียงใหม่บ่อยครั้ง ทั้งงานบรรเลงหรือฝึกซ้อม ผลจากประสบการณ์การร่วมวงพบว่า การสร้างสรรค์ ทำนองทางเพลง การดำเนินกลอน เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ การรังสรรค์ทำนองเพลงเป็นไปอย่างแยบยล นักดนตรีไทยอาวุโสทุกคนได้เห็นคุณครูบรรเลงต่างชื่นชม ครูบรรเลง พระยาชัย กล่าวว่านักดนตรีไทยอาวุโส ทุกคนกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสได้ร่วมบรรเลงเพลงไทยกับศิลปินแห่งชาติ” ทุกครั้งเมื่อเสร็จสิ้นการบรรเลง

ภาพที่ 2 ครูบรรเลง พระยาชัย ในวงเครื่องสาย ปรับวงโดยครูประเวช กุมุท

ที่มา: บรรเลง พระยาชัย

2.2 จริยวัตรของนักดนตรีไทย สำหรับครูประเวศ กุ่มท

นอกเหนือจากการปฏิบัติเครื่องดนตรี การวางตัวในสังคมนักดนตรีไทยของครู ประเวศ กุ่มท ก็เป็นที่น่าสนใจ สอดคล้องกับบุญเสริม ภูสาลี ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ครูประเวศ กุ่มทท่านวางตัวดี จะไปเล่นดนตรี ที่ไหนท่านก็ไปได้ นักดนตรีต่างยอมรับ สอดคล้องกับบทความในหนังสือ “ดนตรีไทย” ของชุมนุมดนตรีไทย พุทธศักราช 2507 ที่กล่าวถึงจริยวัตรนักดนตรีไทย ผู้เขียนได้พิจารณาและสรุปประเด็นได้ดังนี้

2.2.1 มีมารยาทเรียบร้อย ชื่อตรง และขยันหมั่นเพียร หมายถึงทั้งในเวลาบรรเลง และนอกเวลา บรรเลง คือ ในเวลาบรรเลงควรนั่งในท่าเรียบร้อยให้มีสง่า ไม่แสดงกิริยาหลุกหลิก นอกเวลาบรรเลง คือ ไม่ควรหยอกล้อเล่นหัว เมื่อได้รับการชมเชยควรกล่าวขอบคุณโดยกิริยาสุภาพ มีระเบียบต่อตนเองและผู้อื่น การนัดหมายควรกระทำตามให้ตรงเวลาช้อตกลง ไม่เพิกเฉย ละเลย ควรปฏิบัติคนให้เป็นที่น่าเชื่อถือ วิชาดนตรีเป็นวิชาที่ต้องฝึกให้เกิดความชำนาญ เป็นสิ่งที่ละเลยไม่ได้ ทบทวนสิ่งที่ได้มาอยู่ตลอดเวลา การฟังก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะเพิ่มพูนความรู้เพิ่มเติม การฟังต้องให้วิจารณ์และไหวพริบให้รู้ว่าสิ่งนั้นผิดสิ่งนั้นถูก แต่การวิจารณ์ได้นั้น ย่อมจะต้องเนื่องมาจากพื้นฐานความรู้ของนักดนตรี นักดนตรีรู้อะไรไม่จริงก็ย่อมวิจารณ์ ไม่ได้ว่าสิ่งนั้นถูกผิดอย่างไร

2.2.2 รักษาความสามัคคี เสียสละ และรู้หน้าที่ในการบรรเลง หมายถึง เพื่อความเป็นปึกแผ่น ของหมู่คณะ คนเราจะทำถูกไปเสียหมดย่อมมิได้ เราควรให้อภัยกันเมื่อมีการผิดพลาดเกิดขึ้น การเห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ดีของหมู่คณะ ทุกคนควรมีความเสียสละ เช่น สละเวลามาร่วมกันฝึกซ้อม เพื่อช่วยเหลือในกิจการของกันและกันโดยมิได้รังเกียจ เครื่องดนตรีแต่ละเครื่องดนตรี ย่อมแบ่งแยกหน้าที่กันไว้แล้ว ดังนั้น แต่ละเครื่องมือ ไม่ควรก้าวก่ายกัน อาทิ การแปรทำนองคิดลูกประดิษฐ์ ลู่ทางของตนเองในขณะที่บรรเลง สุดแต่ว่าเห็นสมควร อันนี้ไม่ผิดเพราะทุกคนย่อมมีอิสระ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการรู้หน้าที่ของเครื่องมืออื่นๆ หากสีซอด้วงโลดโผน กระโดดโลดเต้น ก็ไปแย่งหน้าที่ซออู้ ไม่ควรกระทำ อันจะทำให้การบรรเลงนั้นไม่น่าฟังเอาเสียเลย

2.2.3 มีใจเป็นนักกีฬา และรักษาเกียรติ หมายถึงการประกวดประชันเป็นเรื่องธรรมดา จิตสำนึกของนักดนตรีอยู่ที่ความชำนาญและพื้นฐานของแต่ละคนที่ได้อบรม รู้แพ้รู้ชนะ ไม่ควรทงนงว่าเรียนมานั้นเป็นเยี่ยมยอดแล้ว เพราะในเรื่องดนตรีนั้น “ไม่มีที่สิ้นสุด” นักดนตรีจะได้รับยกย่องจากพฤติกรรมอันมีเกียรติ พึงระแวงระวังในการรักษาชื่อเสียง ไม่เห็นแก่สินจ้างรางวัล เช่น การรับบรรเลงในสถานที่อันไม่เหมาะสมย่อมทำความเสื่อมเสียเกียรติ เป็นต้น

2.3 การถ่ายทอดความรู้ทางดนตรีไทย ในวิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี

การถ่ายทอดความรู้ทางดนตรีไทยของครูบรรเลง พระยาชัย ในวิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี มีลักษณะการสอนแบบพ่อและลูก และเป็นการเรียนแบบมุขปาฐะ มีความทุ่มเทในวิชาชีพ สอดคล้องกับ สุภาสิริร์ ปิยะพัฒน์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ครูบรรเลงถ่ายทอดความรู้โดยไม่หวังในวิชาความรู้ ผู้เรียนต้องจดจำ

ทางเพลง มีวิธีการต่อเพลงวรรคเพลงที่ละวรรคจนกว่าจะชำนาญ ค่อยเพิ่มทีละประโยค หากใครปฏิบัติไม่ได้ ก็จะมีบทลงโทษ ขณะสอนจะไม่อนุญาตให้จดบันทึกโน้ตเพลง ดังสามารถจำแนกขั้นตอนการสอนได้ดังนี้

2.3.1 ขั้นฝึกเบื้องต้น ครูบรรเลง พระยาชัย ให้ความสำคัญเรื่องการบังคับเสียงของเครื่องดนตรี ผู้เรียนจะต้องรู้เรื่องของระบบเสียง การไล่เสียง จำแนกเสียงให้ปฏิบัติกับเครื่องดนตรี เน้นให้ผู้เรียนสามารถบังคับเสียงได้ตรงตามระดับเสียง ไม่เพี้ยน และแก้ไขจุดบกพร่องของเสียงโดยทันที

2.3.2 ขั้นสอน ครูบรรเลง พระยาชัย ใช้วิธีการสาธิตให้ดูและให้ผู้เรียนปฏิบัติตามเป็นกลุ่ม ๆ หรือรายบุคคล ไม่แจกโน้ตเพลงให้ ทุกคนจะได้รับการถ่ายทอดเป็นทำนองเพลง หากผู้เรียนเกิดปัญหาระหว่างการปฏิบัติเครื่องดนตรี ผู้สอนจะแก้ไขปรับปรุงให้ผู้เรียนตามลักษณะปัญหาที่เกิดขึ้นรายบุคคล การต่อเพลงเริ่มจากผู้สอนปฏิบัติที่ละวรรคเพลงและให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม เน้นให้ปฏิบัติซ้ำ ๆ หลายครั้ง จนเกิดความแม่นยำและความชำนาญ

2.3.3 ขั้นทบทวนและขั้นวัดผลประเมินผล ครูบรรเลง พระยาชัย ให้ผู้เรียนเตรียมตัวก่อนใกล้จะหมดชั่วโมงสอน เหลือเวลาประมาณครึ่งชั่วโมงครูให้หยุดการบรรเลงหรือฝึกซ้อม ให้ผู้เรียนทุกคนนั่งเป็นแถว ให้เป็นระเบียบฟังผู้สอนเล่านิทานหรืออบรม ผู้สอนจะแทรกคติสอนใจ เน้นคุณธรรมจริยธรรม มีเมตตาต่อศิษย์อย่างยิ่ง ในการทบทวนบางครั้งผู้สอนจะให้ทบทวนเพลงที่เรียนมาทั้งหมด โดยเริ่มจากเพลงดับลาวเจริญศรี และเพลงดับตัน เพลงนี้สามชั้น ในการประเมินผลใช้วิธีการสอบปฏิบัติทั้งเป็นรายบุคคล และเป็นรายกลุ่ม และสถิติการเข้าเรียนของผู้เรียนประกอบการประเมินผล

ภาพที่ 3 การเรียนการสอนปฏิบัติทักษะเครื่องดนตรีโดยครูบรรเลง พระยาชัย
ที่มา: ชัยรัตน์ มีงาม

3. หลักการปฏิบัติขอด้วงเบื้องต้น

หลักการฝึกปฏิบัติขอด้วงเบื้องต้นสำหรับผู้เริ่มเรียนนั้น เริ่มต้นจากการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักทำนองและการจับขอด้วง การลงนิ้วและการใช้คันชัก จึงเข้าสู่การฝึกการบรรเลงโดยใช้แบบฝึกหัด

3.1 ทำนั้งและการจับขอด้าง

การนั่งบรรเลงให้ถูกวิธีนั้น ให้นั่งพับเพียบบนพื้นราบ หลังตรงไม่งอรั้งหรือหลังค่อม ไบหน้าไม่ก้มหรือเงยมากจนเกินไป ไหล่ทั้ง 2 ข้างเสมอกัน ไม่ยกขึ้นหรือห่อไหล่ ทิ้งน้ำหนักตัวลงด้านล่างที่นั้งพับเพียบอยู่ ไม่เกร็งเอว จับคันขอด้างด้วยมือซ้ายให้ได้ตำแหน่งกึ่งกลางต่ำกว่ารัดดอกประมาณ 1 เซนติเมตร จับขอลักษณะโอบคั่นขอด้างออกไปจากตัวเล็กน้อย วางกระบอกลำขอด้างบนหน้าตักข้างซ้าย ข้อศอกซ้ายกางออกทำมุม 45 องศา กับลำตัว

3.2 การลงนิ้วและการใช้คันชัก

นิ้วหัวแม่มือซ้ายกดลงให้ขนานกับนิ้วชี้ซ้าย ในขณะที่บรรเลงให้แกนมือซ้ายออกเพื่อให้นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อย สามารถกดลงบนสายได้อย่างสะดวก มือขวาจับคันชักด้วยการแบ่งคันชักออกเป็น 5 ส่วน และจึงจับส่วนที่ 3 ข้างท้าย ให้คันชักพาดไว้บนมือ โดยใช้นิ้วชี้ นิ้วกลาง เป็นส่วนรับคันชัก และใช้นิ้วหัวแม่มือกดกระชับไว้ ส่วนนิ้วนาง และนิ้วก้อยให้งอไว้ส่วนในซึ่งจะใช้ประโยชน์ในการดันคันชักออกหาสายเอกและดึงเข้าเมื่อต้องการสีสายท่อม

3.3 แบบฝึกหัดเบื้องต้น

การฝึกปฏิบัติขอด้างเบื้องต้นบางครั้งผู้เรียนจะได้เสียงที่ไม่ต้องการ เพราะเกิดจากการวางขอด้างไม่ตรงกับตำแหน่งที่ถูกต้องผู้เรียนจึงควรให้ความสำคัญกับตำแหน่งระหว่างสายขอลและคันชัก และใช้แบบฝึกหัดที่ครูบรรเลง พระยาชัย ได้สร้างในหัวเรื่องการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) ของวิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนรู้ดนตรีไทยระดับประถมศึกษาสู่ชุมชน ในรูปแบบ BL Style: Style Banleng ดังนี้

3.3.1 การฝึกทักษะการสี “สายเปล่า”

สายเปล่า สายท่อม 4 พยางค์ และสายเอก 4 พยางค์

สายเอก	----	----	----	----	--- ร	--- ร	--- ร	--- ร
สายท่อม	--- ซ	--- ซ	--- ซ	--- ซ	----	----	----	----

สายเปล่า สายท่อม 2 พยางค์ และสายเอก 2 พยางค์

สายเอก	----	----	--- ร	--- ร	----	----	--- ร	--- ร
สายท่อม	--- ซ	--- ซ	----	----	--- ซ	--- ซ	----	----

สายเปล่า สายท่อม 1 พยางค์ และสายเอก 1 พยางค์

สายเอก	-----	---- ร	----	---- ร	-----	---- ร	-----	---- ร
สายท่อม	--- ช	----	--- ช	----	--- ช	----	--- ช	----

ที่มา: บรรณเลข พระยาชัย (26 มิถุนายน 2561)

3.3.2 การฝึกทักษะการสี “ไล่เสียง”

การไล่เสียงจากเสียงต่ำไปหาเสียงสูง เสียงละ 2 พยางค์

สายเอก	-----	-----	-----	-----	- ร - ร	- ม - ม	- ฟ - ฟ	- ซี่ - ซี่
สายท่อม	- ช - ช	- ล - ล	- ท - ท	- ด - ด	-----	-----	-----	-----

การไล่เสียงจากเสียงสูงไปหาเสียงต่ำ เสียงละ 2 พยางค์

สายเอก	- ซี่ - ซี่	- ฟ - ฟ	- ม - ม	- ร - ร	-----	-----	-----	-----
สายท่อม	-----	-----	-----	-----	- ด - ด	- ท - ท	- ล - ล	- ช - ช

การไล่เสียงจากเสียงต่ำไปหาเสียงสูง และจากเสียงสูงไปหาเสียงต่ำ เสียงละ 1 พยางค์

สายเอก	-----	-----	- ร - ม	- ฟ - ซี่	- ซี่ - ฟ	- ม - ร	-----	-----
สายท่อม	- ช - ล	- ท - ด	-----	-----	-----	-----	- ด - ท	- ล - ช

ที่มา: บรรณเลข พระยาชัย (26 มิถุนายน 2561)

3.3.3 การฝึกทักษะการสี “รูปแบบวรรค/ตอน/ประโยค”

รูปแบบ “วรรค/ตอน/ประโยค”

สายเอก	-----	-----	-----	-----	ร ม ฟ ซี่	ฟ ม ฟ ซี่	ร ม ฟ ซี่	ฟ ม ฟ ซี่
สายท่อม	ช ล ท ด	ท ล ท ด	ช ล ท ด	ท ล ท ด	-----	-----	-----	-----

รูปแบบ “วรรค/ตอน/ประโยค”

สายเอก	----	ร ม ฟ ซี่	ซี่ ฟ ม ร	----	----	ร ม ฟ ซี่	ซี่ ฟ ม ร	----
สายทุ้ม	ช ล ท ด	----	----	ด ท ล ช	ช ล ท ด	----	----	ด ท ล ช

รูปแบบ “วรรค/ตอน/ประโยค”

สายเอก	ซี่ ลี่ ซี่ ม	- ร - -	----	- ร - ม	- ซี่ - ลี่	- ซี่ - ม	--- ร	----
สายทุ้ม	----	--- ด	- ช - ด	----	----	----	----	--- ด

รูปแบบ “วรรค/ตอน/ประโยค”

สายเอก	ซี่ ลี่ ซี่ ม	ซี่ ม ร -	----	- ร - ม	ร ม ซี่ ลี่	ม ซี่ ร ม	ลี่ ซี่ ม ร	ซี่ ม ร -
สายทุ้ม	----	--- ด	- ช - ด	----	----	----	----	--- ด

รูปแบบ “วรรค/ตอน/ประโยค”

สายเอก	ซี่ ลี่ ซี่ ม	ซี่ ม ร -	----	--ร ม	ร ม ซี่ ลี่	ม ซี่ ร ม	ลี่ ซี่ ม ร	ซี่ ม ร -
สายทุ้ม	----	--- ด	ท ล ช ล	ท ด --	----	----	----	--- ด

ที่มา: บรรเลง พระยาชัย (26 มิถุนายน 2561)

หมายเหตุ: ทุกแบบฝึกควรฝึกฝนซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ และสามารถฝึกได้ทั้งในและนอกเวลา

4. แนวการปฏิบัติในการภาคสนามโดยครูบรรเลง พระยาชัย เป็นแหล่งข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทางดนตรีไทย สำหรับการปฏิบัติภาคสนามผู้เขียนใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะคือ วิธีการสังเกต และวิธีการสัมภาษณ์ สอดคล้องกับเฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี (2561, น. 156) ได้กล่าวว่า วิธีสังเกตเป็นลักษณะที่ผู้ศึกษารับข้อมูลผ่านการมองเห็นและอธิบายสถานการณ์เหล่านั้นผ่านประสาทสัมผัส ทั้ง 5 วิธี การสังเกตสามารถกระทำได้ 2 แบบคือ การเข้าไปมีส่วนร่วม และการสังเกตจากภายนอก วิธีการสัมภาษณ์ที่ใช้รวบรวมข้อมูลมี 2 แบบคือ การสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ผู้สัมภาษณ์ควรใช้วิจารณญาณและความเหมาะสม การสัมภาษณ์ที่ได้ผลดีที่สุดคือพูดภาษาเดียวกัน ทั้งนี้ ผู้เขียนได้เข้าไปมีส่วนร่วม และมีวิธีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลด้านบุคคลด้วยขนบธรรมเนียมของดนตรีไทย

สามารถสรุปวิธีการเก็บข้อมูลได้ 3 ประการคือ 1) การเตรียมข้อมูลเบื้องต้น 2) การปฏิบัติการภาคสนาม 3) ผลของการปฏิบัติการภาคสนาม ทั้งนี้ผู้เขียนได้ใช้รูปแบบจากขนบธรรมเนียมมโนทัศน์ไทยเพื่อการเข้าถึงแหล่งข้อมูล ดังนี้

4.1 การเตรียมข้อมูลเบื้องต้น

4.1.1 ศึกษาประวัติผู้ให้ข้อมูล ประวัติการเรียนดนตรี ประวัติการทำงาน ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล และประวัติผลงานทางดนตรีที่สำคัญ

4.1.2 ศึกษาช่องทางการติดต่อผู้ให้ข้อมูลโดยขอความอนุเคราะห์จากครูอาวุโสในทางดนตรีไทยเพื่อประสานงานและเป็นการขออนุญาตเพื่อติดต่อกับผู้ให้ข้อมูล อันเป็นวัฒนธรรมและประเพณีอันดีที่ควรทำในการขอไปเรียนกับครูก่อนอื่น ผู้เขียนได้ติดต่อขอความอนุเคราะห์จากครู บุญเสริม ภูสาลี ซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับครูบรรเลง พระยาชัย ในลักษณะวัฒนธรรมแห่งสำนักเดียวกัน

4.1.3 เมื่อผู้เขียนได้รับการอนุญาตจากครูอาวุโส (ครูบุญเสริม ภูสาลี) จึงติดต่อครูบรรเลง พระยาชัย ผ่านช่องทางหมายเลขโทรศัพท์ส่วนตัวเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเข้าไปเก็บข้อมูล โดยผู้เขียนได้ชี้แจงข้อมูลต่อครูบรรเลง พระยาชัย ดังนี้ 1) แนะนำตนเองเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ 2) ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ 3) ระยะเวลาและสถานที่ในการเก็บข้อมูล 4) ขอบเขตข้อมูล 5) เรียนขอความคิดเห็นจากครูบรรเลง พระยาชัย ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้

4.2 การปฏิบัติการภาคสนาม

4.2.1 ผู้เขียนแนะนำตัวอย่างเป็นทางการต่อหน้าผู้ให้ข้อมูลเพื่อแสดงเจตนา และขออนุญาตเข้าไปมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล โดยวิธีการสังเกต และวิธีการสัมภาษณ์

4.2.2 ในกรณีการเก็บข้อมูลลักษณะที่เข้าไปมีส่วนร่วม ผู้เขียนได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางซอด้วงประเภทเพลงเดี่ยว เพลงพญาโศก ซึ่งต้องใช้ความตั้งใจ ความเข้าใจในบทเพลง และการฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับต่อผู้ให้ข้อมูลและบุคคลอื่นๆในแหล่งข้อมูล

4.2.3 ผู้เขียนได้สรุปผลการเก็บข้อมูลในรูปแบบความเรียง และโน้ตเพลงไทยเพื่อให้ผู้อ่านง่ายต่อการทำความเข้าใจในเนื้อหาสาระมากยิ่งขึ้น

4.3 ผลของการปฏิบัติการภาคสนาม

4.3.1 จากการปฏิบัติการภาคสนามผู้เขียนสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ 3 ประเด็นคือ 1) ความสัมพันธ์ การเรียนกับครูประเวช กุมุท 2) หลักการปฏิบัติซอด้วงเบื้องต้น 3) แนวการปฏิบัติในการภาคสนามโดยครูบรรเลง พระยาชัย เป็นแหล่งข้อมูล ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลลักษณะที่เข้าไปร่วมกับแหล่งข้อมูล ผู้เขียนได้นำเสนอในรูปแบบข้อความและโน้ตเพลงไทย ดังนี้

ปฏิบัติทักษะข้อดั่งประเภทเพลงเดี่ยว เพลงพญาโศก สามชั้น

ประวัติเพลง: เพลงพญาโศก 2 ชั้น เป็นเพลงเรื่องที่อยู่ในเพลงเรื่องพญาโศก อันเป็นเพลงโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา บางครั้งแยกออกมาใช้เป็นเพลงร้องประกอบการบรรเลงมโหรีและแสดงโขนละคร ในบทที่แสดงอารมณ์เศร้าสลดระหว่งนง นอน หรือยืนอยู่กับที่ รำพึงถึงความทุกข์ยากหรือการสูญเสียสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นเรื่องที่เป็นอดีตและอนาคต ครั้นถึงราวสมัยปลายรัชการที่ 4 พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) จึงแต่งขึ้นเป็น 3 ชั้น สำหรับร้องและบรรเลงมโหรีปี่พาทย์ แล้วจึงประดิษฐ์เป็นเพลงเดี่ยวขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งดุริยางคศิลปิน ได้ยึดถือเป็นแบบฉบับสำหรับเดี่ยวด้วยเครื่องดนตรีทุกชนิดสืบมาจนทุกวันนี้ ส่วนความหมายของเพลงก็เป็นอย่างที่ใช้ในการแสดงโขนละคร

ทางเพลง: บรรเลง พระยาชัย

ลักษณะการถ่ายทอดการปฏิบัติเพลงเดี่ยว: เป็นการเรียนแบบมุขปาฐะ ผู้เรียนต้องจดจำทางเพลง ใช้วิธีการต่อเพลง วรรคเพลงทีละวรรคจนกว่าจะชำนาญ และค่อยเพิ่มทีละประโยคเพลง โดยผู้สอนปฏิบัติให้ดูก่อนจึงจะให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ระหว่างที่ผู้เรียนปฏิบัติผู้สอนจะให้คำแนะนำกลวิธีการบรรเลงเพื่อให้เกิดความไพเราะ อีกทั้งชี้แจงข้อสังเกตและวิธีจดจำซึ่งเป็นวัฒนธรรมเฉพาะสำนัก

ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล: 21 สิงหาคม พ.ศ. 2562 ถึง 22 สิงหาคม พ.ศ. 2562

โน้ตเพลงเดี่ยวและไฟล์เสียง เพลงพญาโศก:

ภาพที่ 4 คิวอาร์โค้ดโน้ตเพลงพญาโศก

ที่มา: ชัยรัตน์ มีงาม

ภาพที่ 5 คิวอาร์โค้ดไฟล์เสียงข้อดั่งเพลงพญาโศก

ที่มา: ชัยรัตน์ มีงาม

5. บทสรุป

ลักษณะการสืบทอดความรู้ทางดนตรีไทยของครูประเวช กุมุท เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมแห่งสำนัก และเป็นการสอนตัวต่อตัว ร่วมกับประสบการณ์การทางดนตรี ครูประเวช กุมุท จะให้ฟังและปฏิบัติตามทำนองที่ครูเปล่งเสียงให้ฟังนั้น และคอยปรับปรุงแนะนำวิธีการสร้างสรรค์ทำนองให้ไพเราะนุ่มนวลกลวิธีพิเศษในการบรรเลงเดี่ยวในมิติต่างๆอย่างละเอียดถี่ถ้วน นอกจากนี้ นักดนตรียังต้องประกอบไปด้วยจริยวัตรของนักดนตรีไทย การฝึกปฏิบัติทักษะและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

โดยมีหลักการปฏิบัติข้อด้วงเบื้องต้น 3 ประการเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ คือ 1) ทำนั้งและการจับข้อด้วง 2) การลงนิ้วและการใช้คันทัก 3) แบบฝึกหัดปฏิบัติเบื้องต้น

แนวทางการปฏิบัติในการภาคสนามโดยครูบรรเลง พระยาชัย เป็นแหล่งข้อมูล ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกต และวิธีการสัมภาษณ์โดยค้นพบว่ามีการสืบสานเสียงซอของครูประเวช กุมทูลู้ วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี

6. เอกสารอ้างอิง

- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2561). *ประชุมบทความวิชาการดนตรี 60 ปี รองศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี*.
 ขอนแก่น: กองทุนดนตรีเฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี สาขาวิชาดนตรีและการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2546). *ทฤษฎีและหลักปฏิบัติดนตรีไทย และพจนานุกรมดนตรีไทย โดยศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2557). *90 ปี ดนตรีวิเศษ ประเวช กุมท. พิมพ์ครั้งที่ 1*. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- ประเวช กุมท. (2526). *ทกลีปี่แห่งความหลัง*. กรุงเทพมหานคร: จันฉนวนิชย์.
- มานพ วิสุทธิแพทย์. (2556). *ทฤษฎีการวิเคราะห์เพลงไทย*. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์*. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพริ้นติ้ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2561). *รำลึกดุริยางคศิลป์ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ ร่วมกับสำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริานนท์ จิโรจจารุวัฒน์. (2552). *ซอฮู้*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: เอ็มไอเอส.